

Piespiedu vakcinācija – vai tā var kļūt par realitāti?

Brīdī, kad Covid-19 pandēmijai pretī pavīd blāva gaisma tuneļa galā saistībā ar nesen apstiprinātajām vakcīnām un iestāžu solījumiem drīz sākt vakcināciju arī Latvijā, daļai sabiedrības rodas jautājumi par to, vai valsts vai darba devēji var mūs piespiest vakcinēties pret pašu gripu, vai pat plašāk – iziet noteiktas medicīniskas pārbaudes vai veikt noteikta veida analīzes. Īsā atbilde uz šiem jautājumiem – saistībā ar vakcinēšanos pret SARS-CoV-2 (kas izraisa Covid-19 saslimšanu) – Latvijā tas tiek plānots kā brīvprātīgs pasākums¹, bet teorētiski personas brīvā izvēlē rūpēties par savu veselību valsts var iejaukties, konkrēti paredzot to normatīvajos aktos.

Vakcinēšanās – pienākums ar iespēju atteikties

Epidemioloģiskās drošības likuma 30. pants piešķir Ministru kabinetam tiesības noteikt obligātu vakcinēšanos ikvienam sabiedrības loceklim neatkarīgi no pandēmijas apstākļiem. Ministru kabinets minētā deleģējuma ietvaros ir izdevis „Vakcinācijas noteikumus”² (noteikumi), kuros paredzēta obligāta rakstura vakcinācija noteiktām personu grupām pret noteiktām infekcijām. Covid-19 šajos noteikumos nav minēts, un, kā tika norādīts iepriekš, vakcinācija pret to būšot brīvprātīga. Taču jāpatur prātā, ka „epidēmijas vai tās draudu gadījumā veselības ministrs ir tiesīgs izdot rīkojumu par atsevišķu iedzīvotāju grupu obligātu vakcināciju neparedzētos gadījumos [...]”³, tātad lēmums par vakcinēšanās brīvprātīgumu teorētiski var mainīties.

Lai gan noteikumi nosaka obligāto vakcinēšanos, piemēram, konkrētu profesiju pārstāvjiem (visbiežāk ar veselības aprūpi saistītās personas, izglītības sistēmā, meža darbos strādājošie u.c.) pret konkrētām slimībām (visbie-

žāk B hepatītu, trakumsērgu, ērcu encefalītu un dzelteno drudzi), tajā pašā laikā tie paredz iespēju personai rakstiski atteikties no šādas vakcinācijas⁴. Normatīvajos aktos netiek sniegts tālāks risinājums šādai situācijai. Piemēram, vai un ar kādiem nosacījumiem darba devējs šādā gadījumā ir tiesīgs vienpusēji izbeigt darba tiesiskās attiecības? Šis jautājums ir diskutējams.

Veselības pārbaudes – obligātas noteiktu kategoriju darbiniekiem

Jebkurā gadījumā atbilstoši Epidemioloģiskās drošības likuma 34. pantam personas, kuras tiek nodarbinātas amatos ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, ir aizliegts nodarbināt, ja, piemēram, pastāv aizdomas par to inficēšanos ar infekcijas slimībām. Šīs personas, kā arī citi darbinieki, kuru veselības stāvokli ietekmē vai var ietekmēt veselībai kaitīgi darba vides faktori, un tie nodarbinātie, kuriem darbā ir īpaši apstākļi, Ministru kabineta noteikumu⁵ noteiktajā kārtībā tiek pakļauti konkrētām

- 1 Sk. Veselības ministrijas informāciju: <https://www.vm.gov.lv/lv/jaunums/gatavs-detalizets-plans-vakcinacijai-pret-covid-19-latvija>
- 2 Ministru kabineta 26.09.2000. noteikumi Nr. 330 „Vakcinācijas noteikumi”.
- 3 Sk. „Vakcinācijas noteikumu” 8. punktu.
- 4 Sk. „Vakcinācijas noteikumu” 5., 28., 39. punktu.

**SARMIS
SPILBERGS**

zvērīnātu
advokātu
biroja
Ellex Kļaviņš
asociētais
partneris,
zvērīnāts
advokāts

**IVETA
CEPLE**

zvērīnātu
advokātu
biroja
Ellex Kļaviņš
zvērīnāta
advokāte

**DĀRTA
ŪDRE**

zvērīnātu
advokātu
biroja
Ellex Kļaviņš
juriste

periodiskām obligātām veselības pārbaudēm. Praksē šādas prasības ir noteiktas, piemēram, personām, kas strādā ar pārtiku.

Obligāto prasību nepildīšanas iespējamās sekas

Lai gan jautājums par darba devēja spēju prasīt darbiniekam veikt obligāto vakcināciju ir diskutabls, ir skaidrs, ka **atteikšanās iziet obligātās medicīniskās pārbaudes var novest pie atstādināšanas no darba, disciplinārsoda vai pat darba zaudēšanas.**

Piemēram, attiecībā uz darbiniekiem, kuriem darbā ir īpaši apstākļi, ja darba devējs norādītajā termiņā nav saņēmis arodslimību ārsta aizpildītu veselības pārbaudes karti, viņš ir tiesīgs atstādināt nodarbināto no darba, līdz nodarbinātais iesniedz darba devējam veselības pārbaudes karti, kurā ir atzīmēts, ka veselības stāvoklis atbilst veicamajam darbam⁵. Savukārt darba devējam ir aizliegts nodarbināt darbinieku, kura darbs saistīts ar risku citu cilvēku veselībai, ja viņš nav uzrādījis darba devējam

5 Ministru kabineta 24.07.2018. noteikumi Nr. 447 „Noteikumi par darbiem, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, un obligāto veselības pārbaūžu veikšanas kārtība”; 20.06.2001.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 219 „Kārtība, kādā veicama obligātā veselības pārbaude” u.tml.

6 Ministru kabineta 20.06.2001. noteikumu Nr. 219 „Kārtība, kādā veicama obligātā veselības pārbaude” 26. punkts.

► ārsta atzinumu par izietu obligāto pirmreizējo vai periodisko veselības pārbaudi⁷.

Ārpus darba tiesiskajām attiecībām, piemēram, autovadītāji, kas neizies periodiskās medicīniskās pārbaudes (reizi piecos vai desmit gados), zaudēs transportlīdzekļa vadīšanas apliecību.

Tātad obligāto prasību nepildīšana var novest pie noteiktām tiesiskām sekām, kas attiecīgi motivē šīs prasības ievērot. Taču ne vienmēr šādas tiesiskās sekas ir paredzētas. Obligāto medicīnisko pārbaudzi neiziešanai parasti būs konkrētas tiesiskās sekas, bet **nepakļaušanās obligātajai vakcinācijai šobrīd skaidras sekas nerada.**

Jau iepriekš minējam, ka darbinieki var atteikties no noteikumos paredzētās vakcinēšanas, bet var minēt, ka arī bērniem valsts ir paredzējusi obligātu vakcināciju pret noteiktām slimībām, taču ir vecāki, kas no šīs vakcinācijas atsakās. Piespiedu kārtā nevienam medicīniskas manipulācijas neveic, un, ja vecāki bērnus uz vakcinācijas kabinetu neved,

Faktiski nav iedomājams, ka tirdzniecības centru, kino un citu publisku vietu apmeklēšanai kā priekšnosacījums varētu tikt izvirzīts vakcinēšanās dokumenta uzrādīšana, ja vien tā nav likumdevēja noteikta prasība.

par to naudas sodi nevienam nedraud. Tāpat šiem bērniem netiek liegta turpmāka valsts apmaksātā medicīniskā palīdzība vai izglītības pieejamība. Šādi piespiedu līdzekļi varētu tikt uzskatīti par nesamērīgiem, tāpēc, visticamāk, tie nav noteikti.

Valsts prasības attiecībā par vakcinēšanos pret SARS-CoV-2

Patlaban Latvijā nevienai personu grupai nav noteikta obligāta vakcinēšanās pret SARS-CoV-2 vīrusu, kas izraisa Covid-19 saslimšanu. Vismaz pagaidām skaidrs ir tikai tas, ka konkrētām sabiedrības grupām vakcinācija tiks piedāvāta prioritāri. Tajā pašā laikā, apzinoties, ka vīruss pats no sevis neizzudīs un, ja brīvprātīgā vakcinēšanās vēlamās rezultātus nedos, iespējams, valdībai būs sava pozīcija jāmaina.

Kamēr vakcinācija vai pārbaudes ir paredzētas likumā bez tiesībām atteikties, tikmēr ir saprotams, ka **darba devēja un darba ņēmēja attiecību**

kontekstā, ja vien persona negribēs zaudēt darbu, darbiniekam faktiski izvēles nebūs.

Taču, ja normatīvajos aktos šādu obligātu prasību nebūs, visticamāk, joprojām būs darba devēji, kas, atsaucoties uz vispārēju pienākumu rūpēties par savu apmeklētāju un darbinieku drošību, vēlēšies ar iekšējiem noteikumiem pieprasīt vakcinēties gan darbiniekiem, gan apmeklētājiem. Piemēram, plašsaziņas līdzekļos ir izskanējusi informācija, ka konkrētas avioliņijas plāno atteikties apkalpot pasažierus, kas nav vakcinējušies. Daudzus varētu interesēt jautājums – vai šādas prasības varētu tikt noteiktas katrā uzņēmumā pēc saviem ieskatiem?

Darba devēju un citu privātu iestāžu iespējas izvirzīt savas prasības Covid-19 sakarā

Pārdevēja un klienta attiecībās, ja pārdevējs būs šādas prasības izvirzījis, tad personai faktiski būs jāuzrāda vakcināciju apliecinošs dokuments pirms pakalpojuma saņemšanas. Tātad šāds pārdevējs veiks sensitīvu personas datu (veselības datu) apstrādi saskaņā ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu (VDAR). Lai tas būtu tiesiski, jāiestājas kādai no VDAR 9. pantā minētajām situācijām, proti, jābūt tiesiskajam pamatam. Vienīgie pieejamie pamati būtu vai nu brīvprātīgi dota piekrišana no personas puses, vai likumā paredzētas tiesības šādu informāciju prasīt. Tā kā normatīvajos aktos patlaban nav paredzētas tādas tiesības un faktiski šo prasību ir izdomājis pats pārdevējs (kas nav pietiekami VDAR 9. panta nolūkos), tad atliek vienīgi personas piekrišana. Vienlaikus šī piekrišana nebūs brīvprātīgi sniegta un spēkā esoša, ja personai, kas to nesniegs, tiks atteikts attiecīgais pakalpojums. Līdz ar to faktiski nav iedomājams, ka tirdzniecības centru, kino un citu publisku vietu apmeklēšanai kā priekšnosacījums varētu tikt izvirzīts vakcinēšanās dokumenta uzrādīšana, ja vien tā nav likumdevēja noteikta prasība.

Savukārt, vērtējot darbinieka un darba devēja attiecību modeli, kur darba devējs varētu vēlēties atbrīvot vai nepielaist pie darba personas, kas nav veikušas vakcināciju pret SARS-CoV-2, jāņem vērā, ka arī darba devējs no darbinieka var prasīt informāciju par tā veselības stāvokli tikai tādā apmērā, kā to paredz likums. Atbilstoši Darba likuma 36. pantam darba devējs var prasīt pretendētājam veikt vienīgi tādas veselības pārbaudes, kas pierāda piemērotību ieņemamajam amatam (ko savukārt nosaka Ministru kabinets). Atbilstoši Darba likuma 82. pantam darbiniekam ir pienākums veikt obligātās normatīvajos aktos noteiktās periodiskās pārbaudes, kā arī ārpuskārtas pārbaudi, ja darba devējs to prasa aizdomu gadījumā par saslimšanu, kas apdraud apkārtējos. **Darba devējs nav tiesīgs izvirzīt ar pretendenta vai darbinieka veselību saistītas augstākas prasības, kā to paredzējis likums.**

Līdz ar to, ja darbinieks ierodas darbā, piemēram, ar Covid-19 raksturīgiem simptomiem un darba devējam ir pamatotas aizdomas par saslim-

7 Ministru kabineta 24.07.2018. noteikumu Nr. 447 „Noteikumi par darbiem, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, un obligāto veselības pārbaudzi veikšanas kārtība” 16. punkts.

šanu, tas var saskaņā ar Darba likuma 82. pantu izdot rīkojumu, nekavējoties nosūtot darbinieku pie ģimenes ārsta veikt ārpuskārtas veselības pārbaudi. Ģimenes ārsts tālāk lemtu, vai nepieciešams darbiniekam veikt Covid-19 testu. Ja tests tiek veikts, pozitīva rezultāta gadījumā Slimību profilakses un kontroles centrs sazināsies ar darba devēju, veiks epidemioloģisko izmeklēšanu un rekomendēs darba devējam tālākos drošības pasākumus. Tādā veidā darba devējs uzzinās par saslimšanu kolektīvā. Darba devējam var būt arī jānosaka ar Covid-19 inficētās personas kontaktpersonas darba vietā. Taču, ja ģimenes ārsts nekonstatēs saslimšanas (Covid-19 vai citas, vai tās būs pārgājušas), darbiniekam tiks izsniegta atbilstoša izziņa, uz kuras pamata darbinieks būs tiesīgs atgriezties darbā.

Tāpat darba devēja rīcībā ir mehānismi, kas novērš saslimšanu personu atrašanās darba vietā. **Normatīvie akti patlaban neparedz nevienai profesijai obligātu prasību vakcinēties pret Covid-19**, līdz ar to darba devējs nevar prasīt preventīvi vakcinēties un atteikuma gadījumā nepieļaut pie pienākumu veikšanas vai pat atlaist no darba.

No iepriekšminētā izriet, ka vakcinācijas prasību kā obligātu var padarīt, tikai nosakot to normatīvajos aktos, un šīs prasības obligātuma efektivitāte būs atkarīga no likumdevēja izvēlēto tiesisko seku smaguma privātpersonām. Ja darba devēji varēs prasīt uzrādīt vakcinācijas pases un bērni nevarēs apmeklēt izglītības iestādes, tad lielākā daļa būs spiesta vakcinēties. Pie šobrīd paredzētās brīvprātīgās pieejas vēlamās rezultātus var arī neizdoties sasniegt. Daļa sabiedrības var pret to konceptuāli iebilst un nevakcinēties, bet var būt arī pietiekami liela sabiedrības daļa, kas vienkārši neatrod laiku to izdarīt, paļaujoties, ka pārējā (lielākā) sabiedrības daļa vakcinēsies, tādējādi radīsies puļa imunitāte un vīruss izzudīs. **Attiecīgi, ja sabiedrības kopējā attieksme nebūs atbildīga, var nākties lemt arī par piespiedu mehānismu ieviešanu.**

Vai vakcinēšanos varētu noteikt kā obligātu?

Pirmais un ekstrēmākais scenārijs būtu obligātas vakcinēšanās noteikšana pilnīgi visiem Latvijas iedzīvotājiem ar negatīvām tiesiskajām sekām neievērošanas gadījumā, izņemot, protams, tos, kuru veselības stāvoklis vai vecums liedz veikt vakcināciju. Kā to norādījuši epidemiologi, vakcinējoties lielākajai daļai sabiedrības, tiek pasargāti arī tie cilvēki, kuri nevar vakcinēties.⁸ Tādēļ personas vēlēšanās vai nevēlēšanās vakcinēties neskar tikai šo vienu personu, bet ietekmē arī citus individuus un sabiedrību kopumā.

No pamattiesību viedokļa šeit saduras tiesības uz pašnoteikšanos lemt par savu ķermeni (Satversmes 95. pants) no vakcinācijas pretinieku puses ar tiesībām uz veselību (Satversmes 111. pants) un dzīvību (Satversmes 93. pants) no vakcinācijas atbalstītāju puses. Obligāts pienākums vakcinēties jebkurā gadījumā skar personas tiesi-

bas uz pašnoteikšanos, jautājums ir – cik daudz šīs tiesības ir pieļaujams ierobežot pārējo sabiedrības locekļu interešu vārdā? Būtisks arguments par labu vakcīnas atbalstītājiem ir tas, kādas sekas kopumā izraisa Covid-19. Šī ir mūsdienu Latvijā un pasaulē smagākā infekcijas slimība, kuras ierobežošanai attiecīgi varētu tikt piemēroti tādi paši vai stingrāki mēri nekā citu slimību ierobežošanai.

Par minēto jautājumu nesenā intervijā izteicās pašreizējā Satversmes tiesas priekšsēdētāja Sanita Osipova (amata pilnvaru termiņš beigsies 2021. gada 17. augustā).⁹ Viņa norādīja, ka neskata likumdevējam labus argumentus obligātas vakcinācijas noteikšanai un šāda regulējuma ieviešanas gadījumā būtu pamats uzreiz vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību.

Otrs iespējama scenārijs varētu būt tāds, kurā „obligāta” vakcinēšanās pret SARS-CoV-2 ikvienam sabiedrības loceklim būtu līdzīga tai, kāda tā šobrīd ir attiecībā uz „obligatājam” vakcīnām darbiniekiem, no kurām tomēr ir iespējams atteikties. Efektivitātes ziņā šāds regulējums faktiski būtu deklaratīvs un savu mērķi varētu nesasniegt vai sasniegt mazākā mērā.

Vēl iespējams scenārijs, kurā SARS-CoV-2 vakcīnas ir obligātas tikai atsevišķu profesiju pārstāvjiem, piemēram, personām amatos ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai. Arī šajā gadījumā būtu svarīgi, vai prasības tiek ieviestas kā obligātas ar neizpildīšanas sekām vai tikai deklaratīvi obligātas.

Katrā ziņā jebkādu obligātu prasību vai ierobežojumu noteikšana no likumdevēja puses Satversmes tiesā visu tiesnešu sastāvā varētu tikt vērtēta tikai no pamattiesību viedokļa, ņemot vērā arī zinātnieku skatījumu par vakcinēšanās efektivitāti un nozīmi, kā arī konkrētās vakcīnas drošumu. Savvērestības teorijām šeit nebūtu nozīmes. Savukārt faktisko apstākļu maiņa un precīzāka noskaidrošana, piemēram, kāda ir Covid-19 tā brīža izplatība, cik ilgi vakcīnas sniedz imunitāti, vai Covid-19 izslimošana garantē imunitāti, kāds ir no Covid-19 mirušo skaits valstī, – varētu mainīt secinājumu par to, cik pamatots ir stingri noteikts vakcinācijas pienākums vismaz noteiktām sabiedrības grupām.

Tāpēc arī Covid-19 vakcinācijas kontekstā valstij sava politika par vakcinācijas obligātumu jāveido, balansējot starp kopējām sabiedrības interesēm un indivīda tiesībām pašam lemt par savu veselību, un jāspēj piemērot vienlaikus samērīgu un efektīvu līdzekli sabiedrības pasargāšanai, ņemot vērā aktuālo situāciju valstī un pasaulē. Ja vakcinēšanās pienākumi būs nesamērīgi (draudēs sodi, nevarēs „iziet no mājas” u.tml.), lai cik arī tie būtu efektīvi, pastāv risks, ka tos atceļ Satversmes tiesa. No otras puses, ja nekādas sekas par nevakcinēšanos netiek paredzētas, regulējums, visticamāk, nebūs tik efektīvs. Ievērojot sabiedrībā pieaugošo spriedzi, kas saistīta arī ar bailēm no šāda obligāta pienākuma noteikšanas, iespējams, patiešām labāk sākt ar brīvprātīgu vakcinēšanos (kā tas tiek plānots) un „obligātumu” ieviest tikai tad, ja tas nesasniedz nepieciešamo efektivitāti. EJP

- 8 <https://vaccination-info.eu/en/vaccination/benefits-vaccination-community>
- 9 <https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/satversmes-tiesas-priekssedetaja-sanita-osipova-sniedz-interviju-tv24-raidijuma-uz-linijas-08-12-2020/>

MATERIĀLS TAPIS
SADARBĪBĀ AR

Ellex[®]
Klavins